

ΒΕΡΟΙΑ

Άγιος Πατάπιος

Ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις αρχαιότητες της πρώιμης βυζαντινής περιόδου που αποκαλύφθηκαν στο κέντρο της αρχαίας αλλά και της σύγχρονης Βεροίας, κατέχουν τα θρησκευτικά κτήρια του 4ου και του 5ου αιώνα που ερευνήθηκαν στο άμεσο περιβάλλον του μεταβυζαντινού ναού του Αγίου Παταπίου

(εικ. 1). Πρόκειται για ένα παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο, του οποίου αναγνωρίστηκαν οι χώροι του τετράκογχου φωτιστηρίου, της κτιστής οκταγωνικής κολυμβήθρας και του προαύλιου οίκου (εικ. 2). Με βάση κινητά ευρήματα της ανασκαφής, κυρίως νομίσματα, το βαπτιστήριο χρονολογήθηκε στην περίοδο της βασιλείας του Θεοδοσίου Α΄ (379-395). Επάνω στα ερείπια του βαπτιστηρίου θεμελιώθηκε τον 5ο αιώνα μία μεγάλη τρίκλιτη

ΒΕΡΟΙΑ, ΑΓΙΟΣ ΠΑΤΑΠΙΟΣ

Εικ. 1. Κάτοψη αρχαιολογικού χώρου.

Εικ. 2. Νότια κόγχη του φωτιστηρίου.

Εικ. 3-4. Άποψη του αρχαιολογικού χώρου πριν και μετά τις εργασίες διαμόρφωσης.

Βασιλική με δίκλιτο εγκάρσιο κλίτος. Βόρεια και νότια της βασιλικής διαμορφώνονται τετράγωνοι ή ορθογώνιοι χώροι και ένα επίμπεκο διμερές αψιδωτό κτήριο με ανατολικό προσανατολισμό, που ταυτίστηκε με επισκοπείο.

Ο αρχαιολογικός χώρος του Αγίου Παταπίου αποτελεί το μοναδικό «ανοικτό» αρχαιολογικό χώρο της πόλης, στον οποίο συνυπάρχουν αρχαιότητες που μαρτυρούν την αδιάκοπη ανθρώπινη παρουσία από το 2ο αιώνα έως και τα όψιμα μεταβυζαντινά χρόνια. Στο χώρο διατηρούνται σπάνια ψηφιδωτά, μοναδικά για το σημερινό επισκέπτη, μάρτυρες του υψηλού βαθμού καλλιτεχνικής παραγωγής στην περιοχή. Οι εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Γ' ΚΠΣ (ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας 2000-2006) (εικ. 3-4). Εκτός από τη συντήρηση των ψηφιδωτών, το έργο της πρώτης φάσης περιελάμβανε την ολοκλήρωση των ανασκαφικών εργασιών, την εκτέλεση εργασιών συντήρησης των ερειπίων των θρησκευτικών κτηρίων του 4ου και του 5ου αιώνα, καθώς και την κατασκευή περιφράξεων, διαδρομών προσέγγισης και περιήγησης στον αρχαιολογικό χώρο, την κατασκευή πλήρους συστήματος ηλεκτροφωτισμού και την τοποθέτηση σχετικού εποπτικού υλικού.

Άγιος Ιωάννης Ελεήμων

Μόλις 50 μ. νότια του αρχαιολογικού χώρου του Αγίου Παταπίου, στο χώρο όπου ορθώνονταν ο ναός του Αγίου Ιωάννου, αποκαλύφθηκαν πρόσφατα τα υπολείμματα δύο επάλ-

λλων παλαιοχριστιανικών βασιλικών του 5ου και του 6ου αιώνα, αντίστοιχα (εικ. 5), που οικοδομήθηκαν στα ερείπια προϋπάρχοντος λουτρού, του οποίου τμήματα και ψηφιδωτά δάπεδα ερευνήθηκαν κάτω από το δάπεδο του Ιερού Βήματος και εκατέρωθεν της βόρειας τοικοποιίας της παλαιοχριστιανικής βασιλικής, καθώς και τμήμα βυζαντινού νεκροταφείου που αναπτύχθηκε στο εσωτερικό τους, μετά την καταστροφή τους.

Η επέκταση των ερευνών βορειοανατολικά του λατρευτικού συγκροτήματος σε οικόπεδο ιδιωτών έφερε στο φως ένα μνημειώδες δημόσιο λουτρό του 4ου αιώνα (εικ. 6), του οποίου αναγνωρίστηκαν τρεις θερμοί χώροι και μια δεξαμενή. Ανάμεσα στο λουτρό και τη βασιλική αποκαλύφθηκε λιθόστρωτος δρόμος. Εντυπωσιακή είναι η τοποθέτηση κάτω από τη στάθμη του δρόμου μιας συστάδας αγωγών, οι οποίοι τροφοδοτούν με νερό την πόλη.

ΠΕΛΛΑ

Η Πέλλα μνημονεύεται στις γραπτές πηγές κατά τη διάρκεια ολόκληρης της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Οικοδομικά κατάλοιπα, νομίσματα και αντιπροσωπευτική κεραμική, σηματοδοτούν την αναβίωση της Πέλλας κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, σε νέα επίκαιρη θέση επί της Εγνατίας Οδού, στην περιοχή βόρεια των λεγόμενων «Λουτρών του Μεγάλου Αλεξάνδρου», 1,5 χλμ. δυτικά της ομώνυμης ελληνιστικής πρωτεύουσας.

Εικ. 5. Γενική άποψη της ανασκαφής από Δ.

Εικ. 6. Άποψη δημόσιου λουτρού από Ν.

Εικ. 7. Νάρθηκας.
Άποψη από Α.

Εικ. 8. Ιερό Βήμα.
Στυλοβάτης φράγματος
πρεσβυτερίου. Βόρειο
τμήμα.

Εικ. 9. Βόρειο κλίτος.
Άποψη από Δ.

Ο οχυρωματικός περίβολος της πόλης, αισθητά μικρότερος, περικλείει τμήμα της άλλοτε ρωμαϊκής αποικίας της Πέλλας. Ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης, μαρτυρούν ότι ο χρόνος κατασκευής των τειχών της Πέλλας μπορεί να συνδεθεί με το τέλος του 3ου αιώνα, ενώ κινητά ευρήματα, κυρίως κεραμική, βεβαιώνουν ότι ο χρόνος λειτουργίας της οχύρωσης είναι ολόκληρος ο 4ος και ο 5ος αιώνας. Πιθανή, ωστόσο, ταύτιση της πόλης με τα «Βασιλικά Αμύντου», τα οποία μνημονεύονται από τον ιστορικό Προκόπιο ως ένα από τα φρούρια που επισκευάστηκαν από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, μαρτυρεί ανακαίνιση και λειτουργία του τείχους και κατά τον 6ο αιώνα.

Την οικοδομική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στην πόλη κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, πιστοποιεί μεγαλοπρεπής ναός που εντοπίστηκε και ήδη ανασκάπτεται. Τοίχοι κτηρίων που τον πλαισιώνουν βόρεια και νότια μαρτυρούν ότι η εκκλησία δεν ήταν ένα μεμονωμένο λατρευτικό κτίσμα, αλλά εντασσόταν σε ένα ευρύτερο μνημειακό συγκρότημα. Ταυτόχρονα, η παρουσία τείχους, το οποίο διασώζεται σε μικρή απόσταση ανατολικά, καθιστά ελκυστική την ταύτισή του με οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος περιέκλειε το συγκρότημα.

Ο ναός που αποκαλύφθηκε ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, συν. διαστ. 42,50x 20,20 μ. με νάρθηκα (εικ. 7), εξωνάρθηκα και αίθριο στα δυτικά. Ανατολικά διαμορφώνεται ο χώρος του Ιερού Βήματος που απολήγει σε

ημικυκλική κόγχη, στο εσωτερικό της οποίας διαμορφώνεται χτιστό, ημικυκλικό, τριβαθμίδωτό σύνθρονο με μαρμαρίνη επένδυση. Η ανασκαφή στο χώρο του ιερού αποκάλυψε το βόρειο τμήμα του πειόσχημου φράγματος του πρεσβυτερίου που έφερε προστώο στο μέσον της δυτικής του πλευράς (εικ. 8). Λαξεύματα και τόρμοι επάνω στο στυλοβάτη προδίδουν την παρουσία κιόνων, μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονταν θωράκια.

Η κύρια είσοδος της εκκλησίας βρισκόταν νότια, όπου εντοπίστηκε μνημειακή κλίμακα που οδηγούσε μέσω μιας στοάς στο νάρθηκα. Στο μέσον του ανατολικού τοίχου του νάρθηκα διαμορφώνεται τρίβηλο άνοιγμα. Ο ναός διατηρεί πολυτελή ορθομαρμάρωση, καθώς και υπολείμματα τοιχογραφικού διακόσμου στους τοίχους, ενώ τα δάπεδά του κοσμοούνται με μαρμαροθέτημα και ψηφιδωτό με γεωμετρικό θεματολόγιο (εικ. 9). Τα ανασκαφικά ευρήματα (γλυπτός διάκοσμος, κεραμική κ.ά.) μαρτυρούν ότι η βασιλική ιδρύθηκε στο β' μισό του 5ου αιώνα και, μετά από καταστροφή που υπέστη το μνημείο, πραγματοποιήθηκε στα μέσα πιθανόν του 6ου αιώνα ευρεία ανακαίνιση, η οποία άλλαξε την αρχιτεκτονική μορφή και εν μέρει τη διακόσμηση του μνημείου.

ΕΔΕΣΣΑ

Θέση «Ψηλή Βρύση»

Στο πλαίσιο κατασκευής της οδού «Νότια Παρακάμψη της Έδεσσας», παραπλεύρως της

Π.Ε.Ο. Έδεσσας - Φλώρινας, αποκαλύφθηκε το 2007 τμήμα μοναστηριακού συγκροτήματος με το καθολικό, προσκίσματα και νεκροταφείο, που χρονολογούνται στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους (13ος-14ος αι.) (εικ. 10). Ο ναός ανήκει στον τύπο του μονόκωρου με περίστω, σύμφωνα με τις επικρατούσες τάσεις της εποχής. Η πρώτη του φάση ανάγεται στο α΄ μισό του 13ου αιώνα.

Ο ναός και το μοναστήρι τιμούσαν τους Αγίους Κοσμά και Δαμιανό, όπως προκύπτει από τμήμα ενεπίγραφου ανωφλιού που βρέθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών. Η ίδρυση της μονής πρέπει να τοποθετηθεί στην περίοδο εναλλαγής της επικυριαρχίας στην περιοχή μεταξύ του Δεσποτάτου της Ηπείρου και του κράτους της Νίκαιας (1239-1258).

Προς τα τέλη του 13ου αιώνα ξεκινά μια περίοδος ακμής της μονής και το συγκρότημα στο σύνολό του αποκτά περισσότερα κτήρια στα βόρεια, νότια και δυτικά του ναού.

Γύρω και μέσα στο καθολικό ερευνήθηκαν παραπάνω από 40 ταφές, οι οποίες στην πλειονότητά τους ανήκουν σε άνδρες, γεγονός

που επιβεβαιώνει τη λειτουργία του συγκροτήματος ως μοναστηριού.

Η εγκατάλειψη και καταστροφή του χώρου χρονολογείται από τα ευρήματα στα τέλη του 14ου αιώνα. Αυτά συνδυάζονται με τις καταστροφές της Έδεσσας από σεισμό και πλημμύρα και την κατάκτηση της περιοχής από τους Οθωμανούς, γεγονότα γνωστά από πηγές.

Εικ. 10. Έδεσσα. Ψηλή Βρύση. Μοναστηριακό συγκρότημα παλαιολόγειων χρόνων. Γενική άποψη της ανασκαφής από Α.

Προϊστάμενος

Αντώνιος Πέtkος

Ανασκαφές

Άγιος Πατάπιος Βεροίας, Άγιος Ιωάννης Ελεήμων Βεροίας, Πρώιμη Βυζαντινή Πέλλα
Ψηλή Βρύση Έδεσσας

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Α. Πέtkος

Γ. Σκιαδαρέσης, Μ. Χειμωνοπούλου